

Perspektiver på kulturell forskjell som utfordring for migrasjonsforskningen

Vitenskapsteoriessay, vår 2016

Katrine Mellingen Bjerke

Innledning

Antagelsen om at innvandrere, og spesielt innvandrere med bakgrunn fra land utenfor Europa kommer fra kulturer som er særegent og distinkt forskjellig fra vår egen, er ofte et sentralt utgangspunkt for studier av innvandreres kultur og praksiser i Norge. Antagelsen er ofte også et grunnlag for legitimering av studier av dem. Det er i denne sammenhengen visse utfordringer knyttet til hvordan kultur og kulturelle forskjeller forstås. Dette klassifiseres av Prieur (2008) som et slags ulykkespunkt i kulturtrafikken, som forskere på «innvandrerkultur» og innvandreres kulturelle praksiser må gjennom. I dette ulykkespunktet utgjør det å konstruere innvandrere som *de andre* en stor risiko (Prieur 2008).

Utfordringen med å konstruere innvandrere som de andre kan både knyttes til en presumptiv antagelse om at der eksisterer kulturelle forskjeller mellom innvandrere og etniske minoriteter på den ene siden og majoritetsbefolkningen på den andre siden, så vel som hvilke perspektiv på kulturelle forskjeller som anlegges. Dette spørsmålet berører i følge Andersson (2007) sentrale epistemologiske og ontologiske spørsmål knyttet til hvordan vi i samfunnsvitenskapen forstår individuell handling og sosial orden, og hvordan kultur og kulturelle forskjeller behandles innen denne generelle rammen.

I dette essayet vil jeg diskutere to ulike perspektiver på kulturelle forskjeller. Den ene er moderniseringsteori, som setter opp et dikotomisk skille mellom moderne og tradisjonelle¹ samfunn. Det andre perspektivet er metodologisk nasjonalisme. I dette essayet spør jeg hvilke framstillinger anvendelsen av disse to perspektivene på kulturell forskjell gir av innvandrere.

I essayet argumenteres det for at anvendelsen av disse perspektivene i studien av innvandreres erfaringer og opplevelser i Norge gir lite empirisk sensitive analyser, blant annet i form av at vesentlige trekk ved situasjonskonteksten og innvandreres levde erfaring blir utelatt. I analysene presenteres innvandrere i kraft av sin annerledeshet både fra det som utgjør det norske, og i form av sin

¹ Begrepe tradisjonelle samfunn, primitive samfunn, «ikke- vestlige» samfunn brukes her om en annen- men viser til den samme sosiale konstruksjonen, nemlig det som ikke defineres som det moderne.

annerledeshet fra en såkalt vestlig modernitet. Ved anvendelsen av disse to perspektivene konstrueres dermed innvandrere som de andre.

Jeg starter essayet med en kort redegjørelse for hvordan de to perspektivene representerer dominerende perspektiver på kultur og kulturelle forskjeller i samfunnsvitenskapen som en helhet. Ettersom mitt eget arbeid handler om eldre med innvandrer- og minoritetsbakgrunn opplevelser av aldring i Norge, vil jeg i essayets siste del diskutere hvordan de to perspektivene kommer til uttrykk i et utvalg norske forskningsarbeider som omhandler innvandring og aldring.

Perspektiver på kulturelle forskjeller

Skillet mellom det moderne og det tradisjonelle

Vektleggingen av skillelinjer mellom moderne og tradisjonelle samfunn har lange tradisjoner i samfunnsvitenskapen. Wagner (2001) beskriver spenningen mellom selvforståelsen av det moderne og utviklingen av såkalte moderne økonomiske, sosiale og politiske institusjoner som en dobbel transformasjon. Modernitet utgjør på den ene siden en epistemologisk betingelse eller tilstand, på den annen side empiriske historiske hendelser. Når det kommer til empiriske, historiske beskrivelser av det moderne og moderniseringsprosesser, har dette blitt en samlebetegnelse for forskjellige, men delvis overlappende endringsprosesser i Europa. Ettersom det moderne viser til et så stort mangfold av endringsprosesser er det vanskelig å tidfeste det moderne nøyaktig. Det har imidlertid vært vanlig å knytte fremveksten av modernitet til endringsprosesser som fant sted i Europa tidligst på 1500-tallet med oppdagelsesreisene som fant sted, senest mot slutten av 1700-tallet da politiske og økonomiske revolusjoner markerte overgang i politisk organisering fra organisering i mindre territorier og fyrstedømmer til en moderne stat basert på liberale politiske prinsipper, og økonomiske endringsprosesser fra et jordbrukssamfunn til et kapitalistisk industrisamfunn (Wagner 2001).

Den begrepsmessige eller diskursive forståelsen av det moderne er uløselig knyttet til at samfunnsvitenskapen i seg selv vokste fram parallelt med utviklingen av det som kan klassifiseres som moderne samfunnsinstitusjoner. I tråd med en generell vitenskapelig utvikling utviklet samfunnsvitenskapene seg som en empirisk vitenskap basert på positivistiske prinsipper. Den sterke empiriske orientering medførte at epistemologiske spørsmål ble overlatt til filosofien eller kunnskapssosiologien, uten å prege den generelle samfunnsvitenskapen i nevneverdig grad (Wagner 2001).

Ifølge Wagner (2001) var fundamentet for den gryende samfunnsvitenskap en grunnleggende endring i måten en tenkte rundt mennesket, menneskets relasjon til hverandre og til naturen. To grunnleggende antagelser preget den moderne selvforståelse og således også den samfunnsvitenskapelige tradisjon. Dette var antagelsen om menneskelig autonomi, nemlig at mennesket er i full kontroll over eget liv, sin relasjon til naturen og andre mennesker. Den andre antagelsen var ideen om rasjonalitet; at naturen og virkeligheten er gitt og fullstendig

gjennomtrengelig. Disse antagelsene, koblet med den positivistiske orienteringen som ble dominerende, gav ikke rom for spørsmål om hvordan kunnskaper om den sosiale virkeligheten er produsert.

Bhambra (2007) forholder seg kritisk til skillet som Wagner (2001) etablerer mellom en begrepsmessig og en historisk forståelse av det moderne. Hun hevder at utviklingen av en selvforståelse som moderne ikke kommer i etterkant av utviklingen av moderne strukturer, men derimot er dypt integrert i identifiseringen av visse strukturer og institusjoner som moderne. Hun viser til at to hovedantagelser dominerer samfunnsvitenskapelige og sosiologiske analyser av det moderne, nemlig antagelsene om brudd og forskjell. Et tidsmessig brudd skiller en moderne industriell nåtid fra en agrær fortid, og en geografisk forskjell skiller Europa fra resten av verden. Hva europeisk modernitet sies å utgjøre er således definert ut fra hva det ikke utgjør. Dermed blir forståelsen av kulturelle forskjeller forankret i skillet mellom det som defineres som vestlige eller europeiske karakteristika kontrastert mot det ikke-europeiske, ikke-vestlige eller tradisjonelle. Interne forskjeller, eller såkalte tradisjonelle karakteristika innen det moderne, eller omvendt overses. Et uttrykk for denne forståelsen er utviklingen av begrepspar for å skille moderne fra tradisjonelle fellesskaps- og solidaritetsformer. Eksempler på dette er Tönnies begrepspar om Gemeinschaft og Gesellschaft, og Durkheims begreper om mekanisk og organisk solidaritet² (Hjelde 2006). Disse begrepsparene anvendes for å vise til en skillelinje mellom en kollektivistisk og en individualistisk kultur. Tradisjonelle samfunn, enten du ser på det som tidsmessig eller geografisk avgrenset, blir beskrevet som karakterisert av førstnevnte solidaritets og fellesskapsformer, mens moderne samfunn blir beskrevet som karakterisert av sistnevnte.

Geografisk sett er det som har blitt klassifisert som moderne vært lokalisert til Europa. Områder utenfor Europa ble klassifisert som tradisjonelle og primitive (Bhambra 2007). Ideer om modernitet er dermed uløselig knyttet til ideer om vesten og resten, ideer som ikke kan reduseres til spørsmål om historiske og geografiske utviklingsprosesser, men som må ses i sammenheng med et framvoksende kollektivt representasjonssystem (Hall 2006). Vestlige land representerer i dette perspektivet ikke kun en beskrivelse av et spesifikt område eller territorium, men viser snarere til et spesifikt levevis og en spesifikk levestandard. Som allerede nevnt er beskrivelsen av en vestlig sosial struktur til forveksling lik beskrivelsen av det moderne. Å sette opp hva som konstituerer det vestlige og moderne i kontrast med det som er utenfor, ikke-vestlig, tradisjonelt eller primitivt har dermed lange historiske røtter. Måten dette har manifestert seg i samfunnsvitenskapen er uløselig kan forstås i lys av koblingen mellom samfunnsvitenskapen og naturvitenskapelige positivistiske prinsipper. Det positivistiske perspektivet fastholder at alle samfunn og deres utvikling kan oppsummeres i universelle lover. Kulturelle forskjeller ble i et slikt perspektiv enten forklart med utgangspunkt i forskjeller miljømessige faktorer, eller som et produkt av ujevn utvikling. Det ble ofte satt opp stadieteorier hvor den europeiske

² Riktignok mente Durkheim at de to solidaritetsformene kunne eksistere side om side, men dette var kun i en overgangsfase på vei mot den moderne organiske solidaritetsformen. En finner altså også her en forståelse av at den europeiske modernitet utgjør det høyeste nivå av utvikling (Bhambra 2007).

modernitet ble ansett som det høyeste nivået av utvikling. Den såkalte vestlige historiske utvikling ble dermed forstått som en slags forgjenger for «ikke-vestlig» utvikling. Mennesker fra områder utdefinert fra vesten og vestlige modernitet ble i dette perspektivet ofte forstått som tidligere versjoner av en selv (Bhambra 2007: 74)

Historisk sett utviklet seg en arbeidsdeling hvor sosiologiens anliggende skulle være å analysere prosesser internt for den moderne samfunnsformasjon, mens antropologenes anliggende skulle være å analysere de såkalte primitive samfunn. Mange av disse framstillingene av hva som konstituerer det tradisjonelle var et uttrykk for forskerens etnosentriske og eurosentriske holdninger, noe som igjen avspeiler at samfunnsvitenskapen utviklet seg i tråd med kolonialiseringen. Den tidlige antropologiens forståelser av de primitive samfunn bar således preg av å være et «slags kolonialt blikk», hvor primitive samfunn ble forstått som en inversjon av det moderne (Oommen 2003). Disse representasjonene tar vesten og vestlig modernitet som en norm og måler andre ut fra graden av deres avvik fra den vestlige modernitet. I et slikt representasjonssystem framstår land og personer fra såkalt ikke-vestlige land, uavhengig av om det er implisitt eller eksplisitt formulert, som primitive, rurale, statisk og enkle målt opp mot vestlige land som utviklet, urban og dynamisk, og komplekse (Hall 2006:86, Bhambra 2007). Måten samfunnsformasjoner som har blitt klassifisert som tradisjonelle forstås var tett oppfulgt av oppfinnelsen av «den menneskelige andre». I følge Oommen må måten den menneskelige andre konstrueres ses i forhold til kontekst. Uavhengig av hvordan den andre forstås er det likevel alltid et element av underordning involvert i hvordan han eller hun forstås. I studier av kultur blant grupper med minoritets- og innvandrerbakgrunn har dette manifestert seg ved at innvandrere kontrasteres med majoritetskulturen, uten at trekk ved majoritetskulturen stilles spørsmål ved. Dette medfører at majoritetskulturen holdes oppe som normen, mens minoritetskulturen blir avvikende (Wimmer & Glick-Schiller 2007).

En mulig konsekvens av et slikt klassifikasjonssystem er at tradisjon og modernitet anses som gjensidig utelukkende størrelser, og at sosial endring ses på som en intern prosess innen et gitt geografisk område ofte med en antagelse av at modernitet gradvis vil erstatte tradisjon. At det som klassifiseres som tradisjonelt og det som klassifiseres som moderne er samfunn hvor der eksisterer betydelig indre variasjon tilsløres i en slik kategorisering. I analyser av migranternes praksiser kan også potensielle grenseoverskridende praksiser, hvor migranter kombinerer praksiser og verdier som både kan anses som tradisjonelle og moderne på en og samme tid, risikere å bli utelatt.

Betyr dette at skillet mellom moderne og tradisjonelle samfunnsformasjoner overhodet ikke har noe for seg? En kan jo finne en rekke ulike eksempler på hvordan samfunnsformasjoner i det som har blitt karakterisert som det moderne og det som har blitt karakterisert som det tradisjonelle faktisk eksisterer, og ikke utelukkende kan reduseres til et spørsmål om perspektiver og begrepsfesting. I så måte kan en si at skillet mellom det tradisjonelle og moderne kan representere en slags idealtyper. Idealtyper utgjør en abstraksjon fra en mer kompleks empirisk realitet, men som likevel sier noe

vesentlig om de samfunnsformasjoner den har til hensikt å analysere. Slike analytiske begreper er nødvendig for i det hele tatt å kunne fortolke den sosiale virkeligheten. En slik forståelse anerkjenner likevel ikke at den empiriske realiteten blir framstilt som en begrepsmessig sannhet med eksistens utover den tid og sted som begrepet ble konstruert i. Det som i denne sammenhengen ignoreres er det diskursive aspektet ved forskning, nettopp hvordan begreper og idealtyper er kulturelt situert og innvevd i spesifikke sett av maktrelasjoner (Gunaratnam 2003, Bhambra 2008). En kan dermed si at et dikotomisk skille mellom tradisjonelle og moderne samfunn ikke kan ses uavhengig av framveksten av en ujevn maktrelasjon i mellom det som begrepsfestes som det moderne samfunn og det som begrepsfestes som tradisjonelle samfunn, og hvordan de eksisterende antagelser integrert i forståelsen av det moderne og tradisjonelle som sosiologien og samfunnsvitenskapen mer generelt hviler på også kan knyttes til denne ujevne maktrelasjonen.

Samtidig kan en hevde at begrepene tradisjonelle og moderne samfunn representerer brede kategorier med bort i mot ubegrenset anvendbarhet, men at begrepene opererer på et for høyt abstraksjonsnivå til å belyse spesifikke trekk ved situasjonen og konteksten, eksempelvis det spesifikke ved migrasjon til Norge fra Vietnam, Pakistan og Sri-Lanka. Dette blir rett og slett redusert til et spørsmål om migrasjon fra et tradisjonelt til et moderne samfunn. Samtidig kan avvik fra dikotomien tradisjonell- moderne bli utelatt i analysene. Dette kan medføre at vesentlige trekk både ved situasjonskonteksten og ulike migranternes levde erfaring ikke belyses.

Metodologisk nasjonalisme

Metodologisk nasjonalisme kan inndeles i to delvis adskilte varianter; metodologisk nasjonalisme som metodologisk prinsipp, karakterisert av å ta nasjonen som den selvinnsynende analyseenheten for sosiale prosesser, og metodologisk nasjonalisme som en grunnleggende epistemisk struktur.

Metodologisk nasjonalisme som metodisk prinsipp innebærer at en tar for gitt og dermed framstiller det som naturlig at det er nasjonen som definerer og begrenser analyseenheten. Innen en slik ramme blir sosial utvikling og sosiale prosesser utelukkende analysert som nasjonsinterne prosesser, og koblinger til internasjonale og transnasjonale prosesser tilsløres (Wimmer & Glick-Schiller 2008:105).

Metodologisk nasjonalisme som epistemisk struktur viser til hvordan ideen om det nasjonale eksisterer som en slags apriori forestilling eller forforståelse. Dette overlapper delvis med metodologisk nasjonalisme som metodisk prinsipp. Det handler nemlig om at nasjonen behandles som en naturgitt essens framfor sosialt konstruert. Dette innebærer blant annet at en nærmest ubevisst sidestiller begrepet om samfunn, med nasjonen, framfor at samfunnsbegrepet viser til de faktiske komplekse sett av relasjoner mennesker har – også de relasjoner som strekker seg utover og på tvers av nasjonens grenser (Calhoun 1993). Nasjonalitet som sosial identitet risikerer i en slik forståelse å behandles som en iboende kvalitet som direkte former individers selv. Calhoun (1996) beskriver hvordan framveksten av nasjonalstater også gav seg utslag i den samfunnsvitenskapelige forståelsen

av selvet. Framfor å forstå selvet som fragmentert og oppsplittet, ble det en dominerende forestilling at selvet var enhetlig, og ofte ensidig knyttet til det nasjonale.

Utviklingen av metodologisk nasjonalisme som epistemisk struktur innen samfunnsvitenskapelig tenkning kan tenkes å henge sammen med måten samfunnsvitenskapen utviklet seg i tett kobling med utviklingen av nasjonalstaten. Som en respons på den grunnleggende antagelsen om autonomi og rasjonalitet ble også spørsmålet om sosial orden et av grunnlagsspørsmålene i samfunnsvitenskapene. Dersom individer er frie og har fullstendig kontroll over sin relasjon til sine medmennesker og naturen, hvordan er da sosial orden mulig? Ettersom samfunnsvitenskapen utviklet seg som en empirisk orientert vitenskap basert på positivistiske prinsipper, og utviklingen fant sted parallelt med nasjonens utvikling ble ofte nasjonen framsatt som svaret på spørsmålet om sosial orden. Nasjonen og koblingen mellom nasjon og folk ble dermed forstått som garantist for den sosiale orden i det moderne, og som en naturlig sosial organisering, framfor å anerkjenne det nasjonale som sosialt konstruert.

For å forstå hvorfor nasjonen naturliggjøres er det viktig å forstå den historiske utviklingen av nasjonen. En rekke prosesser forbundet med utviklingen av det moderne samfunnet skapte grobunn for organisering i den moderne stat, med nasjonen som det fundamentale fellesskapsgrunnlag. Benedict Andersons (1983) analyse av nasjonen som forestilt fellesskap og dens fremvekst sentrerer seg rundt hvordan nasjonen utviklet seg i tråd med blant annet sekularisering, kolonialisering, svekkelsen av latin som dominerende språkform, og den økte betydningen av lokalt forankrete dialekter som dominerende språkform. Sammen med utviklingen av boktrykkerkunsten, som muliggjorde at mennesker innen et territorielt avgrenset område kunne eksponeres for det samme lesestoffet, ble det dannet grobunn for utviklingen av nasjonen som forestilt fellesskap. Dermed forstås nasjonen av Anderson (1983) som forestilt ved det at en ikke har iboende fellesskap med andre mennesker innen det territorielt avgrensede området som utgjør nasjonalstaten, men at en likevel opplever at en har fellesskap med dem.

Anderson (1983) anser språket som det mest sentrale elementet i utviklingen av nasjonen som forestilt fellesskap. Denne forståelsen kan kritiseres for å ignorere betydningen som konstruksjon av identitet har hatt for utviklingen av nasjonen. Konstruksjonen av en identitet innebærer en identifisering av det som er likt seg selv, og likeledes det som er ulikt en selv (Sirnes 1999). Dette utgjør, i følge Hardt og Negri (2001), et av de mest sentrale elementer i konstruksjonen av et folk. Den sosiale ordens fundament beror på at individer, som samlet utgjør en myriade av grensesprengende subjektiviteter, eller en multitude, faktisk opplever seg som et samlet og forent folk.

To prosesser var i følge Hardt og Negri (2001: 116) sentralt i konstruksjonen av folket. Den mest betydningsfulle av disse var den koloniale rasismens grunnleggende mekanismer som konstruerer de europeiske folkenes identitet i et dialektisk spill av motsetninger med sine innfødte andre. Dermed

bygget den opprinnelige ideen om folk på ideen om en absolutt rasemessig forskjell mellom det avgrensede folket, og de som ble utdefinert fra folket, nemlig de rasemessig andre. Den andre prosessen involvert i konstruksjonen av folket berodde på en mørklegging av interne forskjeller gjennom representasjonen av hele befolkningen med en hegemonisk gruppe, enten denne besto av en hegemonisk rase eller klasse. Folket skiller seg således fra multituden ved å være preget av indre identitet og homogenitet, og ved å være forskjellig fra og ekskludert fra det som er utenfor. Denne konstruksjonen av et folk som tilhører nasjonen må dermed naturlig gjøres, det vil si at nasjonens og folkets identitet må forstås som naturlig og opprinnelig. Hardt og Negri hevder at mange av de nåtidige analyser av nasjoner og nasjonalisme uavhengig av hvilket perspektiv de bruker, feiler nettopp fordi de uten videre godtar folket og folkets identitet som noe naturlig. På tross av at de fleste samfunnsvitenskapelige analyser for lengst har anerkjent at nasjonalstaten både som grunnlag for kollektiv identitet og fellesskap er sosialt konstruert presenteres likevel ofte ulike praksisformer og levevis som utelukkende nasjonalt betinget.

I samfunnsvitenskapelige analyser har kultur dermed ofte blitt synonymt med nasjon, og analyser av felles identitet, praksiser og tenkemåte slutter ved nasjonalstatsgrensen. I en slik forståelse framstår Norge og nordmenn som grunnleggende forskjellig fra dansker og svensker. Kulturelle forskjeller analyseres dermed ved å kontrastere hele samfunn, her forstått som nasjoner som om de var internt integrerte enheter framfor å se på dem som internt omstridt og inndelt. Dette kan kritiseres for å bero på en slags territoriell misforståelse av kultur hvor kultur antas å representere en ferdig liste med kvaliteter som tilhører et folk innenfor et nasjonalt avgrenset territorium, som bygger på en felles delt fortid (Næss 2008: 386). Både de første sosiologiske og antropologiske studier av innvandring og relasjonen mellom majoritets og minoritetsrelasjonen var også preget av en variant av metodologisk nasjonalisme. I sosiologien representerte Chicagokolen de første som var opptatt av å studere migrasjon og livet til etniske minoriteter i USA. Deres studier bar med seg en rekke normer og verdier som var nasjonalt orientert. Blant annet så de enhver territorielt forankret stat som innehavende av en egen stabil befolkning. Disse ble så kontrastert med migranter, som ble portrettert som marginale for det sosiale kollektivet, ettersom de var røsket ut fra sitt opprinnelige sted og transportert til et annet. Assimilering var noe som i følge Chicagokolen mente ville forekomme naturlig over tid, alt avhengig av graden av kulturell og rasemessig avstand fra den innfødte majoritetsbefolkningen. Den innfødte, majoritetsbefolkningens dominerende karakteristika var at de var hvite (Wimmer & Glick Schiller 2007)

Likeledes var antropologene, og spesielt det som har blitt klassifisert som antropologien om etniske grupper, opptatt av å undersøke hvordan disse ulike etniske gruppene er forskjellig fra majoritetsbefolkningen. Dermed avspeiler en slik forskningstradisjon nasjonalstatens prosjekt om å definere alle befolkninger som ikke er representativ for den nasjonale kulturen som rasemessig eller kulturelt forskjellig, noe som igjen bidrar til å konstruere en opplevelse av enhet og felles identitet ved at det konstrueres en annen å speile seg mot (Wimmer & Glick Schiller 2008:106).

Disse analysene gir med andre ord forrang til nasjonalitet som analytisk kategori og risikerer dermed å tilsløre måten kollektive identiteter og levevis er konstruert, at de er omstridt, at grensene er porøse og overlappende og at mennesker lever innen mer enn en kollektiv identitet på en og samme tid (Calhoun 1996:74). Innvandrere som lever sine liv på tvers av kontekster blir forstått som en slags anomali fra denne vanlige forståelsen av selvet ettersom de lever sine liv i minst to ulike kulturelle kontekster, som forstås som vesensforskjellig fra hverandre.

En mulig forklaring for at metodologisk nasjonalisme står så sterkt også i den samfunnsvitenskapelige tradisjon er at på tross av at vi forstår forestillinger om det nasjonale som nettopp forestillinger om det nasjonale, er disse forestillingene av stor betydning som identifikasjonsgrunnlag for mennesker. Med andre ord kan en si at ettersom det nasjonale fellesskapet defineres og oppleves som et kollektivt identitetsgrunnlag for mennesker har det reell betydning for menneskelig tenkning og handling. Med andre ord; det mennesker definerer som reelt, er reelt i sine konsekvenser (Thomas og Thomas 1928:571-572). Selv om nasjonen og nasjonalitet er sosialt konstruert, og dermed ikke representerer en essensiell, iboende kvalitet ved mennesker, har det faktum at mennesker opplever seg som nasjonale, og ofte handler på bakgrunn av en opplevelse av ens fellesskap innen et gitt territorielt avgrenset område, betydning for hvordan man handler. Det at en betydelig andel mennesker er villig til å dø selv og drepe andre i nasjonens navn er nettopp et uttrykk for hvor betydningsfull nasjonal identitet faktisk er (Anderson 1983).

Det er likevel lang vei å gå fra å anerkjenne betydningen av nasjonalisme og nasjonal identitet som av stor betydning, og det å forstå personer som dominert av sitt nasjonale og eller etniske opphav. Det er fullt mulig og ikke minst viktig å anerkjenne nasjonalfølelse og opplevelsen av nasjonal identitet for menneskers selvidentitet, opplevelse av fellesskap og kulturelle praksiser.

Samtidig kan det å ikke anerkjenne det nasjonale som sosialt konstruert bidra til å reifisere en essensialistisk forståelse av kultur og kulturelle praksiser hvor den nasjonale eller etniske kulturen som mennesker fødes inn i er determinerende for disse menneskers mentale egenskaper og kultur. I en slik forestilling risikerer begrepet om kultur koblet til det nasjonale å bli et slags erstatningsord for tidligere begreper om «rase» (Hardt og Negri 2000:197).

Felles for begreper om nasjon og tidligere begreper om rase knyttet til ideen om opphav og fortid, og måten en forstår fortiden i tilknytning til nåtidige verdier og handling. Hvor begreper om rase knyttet mental tilstand og atferd til en ide om biologisk opphav, knytter både begreper om etnisitet og nasjonalitet seg til ideer om at mennesker deler en felles kulturarv og historie, som har betydning for hvordan personer innen et gitt område tenker og handler i dag. En kan dermed si at måten vi i samfunnsvitenskapen forstår betydningen av det nasjonale også henger sammen med en generell forståelse av hvordan verdier og praksiser overføres og endres på tvers av generasjoner (Calhoun 1993).

Forskning om eldre med innvandrere- og minoritetsbakgrunn i Norge

Så langt har jeg drøftet to perspektiver på kulturell forskjell som gjør seg gjeldende i migrasjonsforskningen generelt. Jeg vender nå blikket mot den forskningen som eksisterer om eldre innvandrere for å illustrere hvordan disse perspektivene på kulturell forskjell kommer til uttrykk innen denne forskningstradisjonen.

I boka «Aging in Western Societies» redigert av Ernest W. Burgess (1960) identifiseres en spesifikk vestlig aldring, som kan knyttes til framveksten av det moderne samfunn. Den spesifikke vestlige aldringsformen er direkte knyttet til trekk ved den framvoksende moderne samfunnsstrukturen, blant annet karakterisert av utviklingen av et skille mellom husholdning og produksjon, urbanisering, oppløsningen av tidligere fellesskapsformer og framveksten av kjernefamilien, nye skiller mellom arbeid og fritid, framveksten av store formelle organisasjoner, og utvikling av livsforlengende teknologi (m.m) (Burgess 1960). Innen den sosialgerontologiske³ tradisjonen har denne teorien blitt definert som moderniseringsteorien om aldring (Muchler og Burr 2011). Når det gjelder analysen av eldre innvandrere kommer denne moderniseringsteorien til uttrykk ved at en vektlegger strukturelle forskjeller mellom opphavsland og bosetningsland for forskjeller i livsstil og tilpasning til aldring blant grupper av aldrende innvandrere. Her er det en antagelse om at migranter fra såkalte utviklingsland hvor levekår avhenger av gjensidig støtte, familiesolidaritet og barns vilje til å hjelpe ved aldring utvikler kulturelle verdier og praksiser basert på disse prinsippene som videreføres i landet de kommer til. Disse kulturelle verdier og praksiser har blitt definert som både tradisjonelle og ikke vestlige, og i forskningslitteraturen antas det at praksisene vedlikeholdes ved migrasjon til et «vestlig moderne land» (Muchler & Burr 2011: 86).

Oppmerksomheten rundt eldre med innvandrere- og minoritetsbakgrunn i norsk samfunnsvitenskapelig forskning tok for alvor til rundt årtusenskiftet. Denne begynnende interessen skyldes hovedsakelig at personer med innvandrere- og minoritetsbakgrunn var i ferd med å bli gamle, og dermed ville utgjøre en betydelig andel av brukere av eldreomsorgstjenester i Norge. Dette medførte at kommunene og departementene ønsket mer kunnskap om hvilke hjelpebehov disse eldre innvandrerne har, og hvordan disse hjelpebehovene kunne akkomoderes av de offentlige hjelpetjenestene. Dette ble fulgt opp av Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring (NOVA), som i løpet av 2000-tallet gjennomførte en rekke kartleggingsundersøkelser av hvilke kommunale tjenester som forespørres ofte av «ikke vestlige» innvandrere, blant annet ut fra de ansattes perspektiv samt hvordan pårørende og brukere med minoritetsbakgrunn forholder seg til offentlige omsorgstjenester (jfr. Ingebretsen og Romøren 2005, Ingebretsen og Nergård 2007, Ingebretsen 2010).

³ Gerontologi kan defineres som læring om aldring og eldre, og kan deles inn i ulike fagfelt alt etter hva de befatter seg med. Sosialgerontologi er orientert mot den sosiale og psykologiske dimensjonen av aldring, som blant annet omfatter studier av ulike sosiale systemer, familier, og andre sosiale kollektivers betydning i relasjon til aldring (Daatland og Solem 2011).

To av forskningsarbeidene tar utgangspunkt i eldre innvandreres opplevelser og tilpasning til aldring i Norge, Moen (2002) «Når hjemme er et annet sted-omsorg for eldre med minoritetsbakgrunn», og Nergård (2009) «Mangfoldig omsorg: tre innvandrergupper forteller om sine forventninger til alderdommen»⁴. Disse studiene er kvalitativt innrettet med et aktørnært perspektiv. «Når hjemme er et annet sted» er basert på intervjuer med eldre med bakgrunn fra Danmark og Pakistan. Den tar for seg både tanker om aldring i Norge, praksiser ved aldring i Norge og tanker om framtiden i de to gruppene. Rapporten «Mangfoldig omsorg» er en komparasjon av relasjonen til aldring i Norge blant innvandrere fra tre ulike ikke-vestlige land. Her sammenlignes deres ulike tilpasninger til aldring i Norge. Metodisk anvendes fokusgruppeintervjuer. I denne studien intervjues ikke bare de eldre selv, men også yngre pårørende blir intervjuet om deres evne og vilje til å yte omsorg for de eldre. Det vil videre tas utgangspunkt i disse to studiene for å eksemplifisere hvordan de to perspektivene, moderniseringsteorien og metodologisk nasjonalisme kommer til uttrykk.

I rapporten «Når hjemme er et annet sted» skrevet av Moen (2002) vies det mer plass til en beskrivelse av de pakistanske eldre sin livssituasjon enn den gjør de danske eldre. De eldre danskenes beskrivelse trekkes inn for å illustrere hvor stor forskjell det er mellom danskene og pakistanerne. Begrunnelsen for dette er at danskene har en tilpasning som er mer lik den norske. Hva som kjennetegner det norske og norsk alderdom beskrives ikke. Det utgjør dermed en slags usynlig norm som innvandreres praksiser måles opp mot. De danske eldre beskrives som «fullstendig integrert» (Moen 2002:19) i det norske samfunn og utgjør ikke et like interessant case som pakistanerne utgjør. Som regel brukes det eksempler fra danske eldres liv og praksiser for å kontrastere, og dermed illustrere hvor stor forskjeller det er mellom eldre med ulike «etnokulturelle bakgrunner» (Moen 2002:19). De karakteristika som blir brukt for å beskrive den fremmede kultur her representert av de pakistanske eldre, sammenfaller med beskrivelsen av det som kategoriseres som tradisjonelle kulturer, mens danskene (som sidestilles med de norske) har kulturelle trekk og praksiser som er moderne. Beskrivelsen av alderdommen er også preget av et slikt dikotomisk skille mellom moderne og tradisjonelle samfunn, hvor pakistaneres liv ved alderdom sies å kjennetegnes av verdier som familietilknytning, sterke rolleforventninger og inaktivitet. De danskes liv derimot er preget av aktivitet, individualisme og egenutvikling. De førstnevnte karakteristika blir ofte forstått som karakteristika ved tradisjonelle samfunn, mens de sistnevnte karakteristika forstås som karakteristika ved moderne samfunn. Studiens utgangspunkt er et verdinøytralt, kulturel relativistisk anerkjennelsesperspektiv, hvor fremmede kulturer skal oversettes og gjøres forståelig (Fuglerud 2007:11), uten at en eksplisitt tar stilling til hvilke praksiser som er bedre eller dårligere enn andre. Samtidig settes det opp et dikotomisk skille mellom de danske og de pakistanske kulturelle praksiser,

⁴ Begge disse arbeidene representerer bestillingsverk, den ene fra Sosial og helsedepartementet, den andre fra kommunesektorens organisasjon. Dette reiser sine egne problemstillinger knyttet til relasjonen mellom forskning og politikk. Blant annet adresseres dette av Bourdieu, Chamboredon og Passeron (1991) og deres kritikk av en ureflektert opptak av en slags «common sense» problemdefinisiøner. Denne diskusjonen berører også tematikken i dette essayet, men defineres likevel som utenfor essayets rammer til fordel for en mer dybdegående drøfting av de gjeldende perspektivene på kultur og kulturell forskjell.

slik at de framstår som gjensidig utelukkende størrelser. Det at studien vier mer plass til de pakistanske praksisene, med den begrunnelsen at de er mer forskjellig fra det norske gir studien preg av å være en avviksstudie, hvor det er eldre innvandreres med pakistansk bakgrunn sin annerledeshet som er i fokus. Det som kjennetegner *dem* er det som er annerledes fra oss. En slik framstilling bidrar til konstruksjonen av eldre innvandrere, og da spesielt såkalt «ikke vestlige innvandrere» som de andre.

Rapporten «Mangfoldig omsorg» har størst fokus på å skildre forskjeller i tilpasning mellom ulike ikke-vestlige land. Det dikotomiske skillet mellom det moderne og tradisjonelle er også tilstedeværende i denne rapporten, blant annet i form av at holdninger til bruk av offentlig eldreomsorg rangeres fra tradisjonalistiske holdninger til modernistiske holdninger, hvor negative holdninger til offentlig eldreomsorg klassifiseres som tradisjonalistisk, og mer positive holdninger som modernistisk. Det konkluderes med at personer med en mer modernistisk holdning er de som har en mer vellykket tilpasning i Norge. Det tas forbehold om at det er stor variasjon innad i gruppene blant annet avhengig av utdanningsbakgrunn, kjønn og hvilket yrke en har. Hva denne variasjonen består i, og hvordan den henger sammen med utdanningsbakgrunn, kjønn og yrke utdypes ikke. Dermed tar begge studiene nasjonale grupper for gitt som analyseenheter. De eldre innvandreres mest sentrale definerende karakteristikum er at de er fra Pakistan, Vietnam, eller Sri-Lanka. Disse landene representerer nasjoner med en tradisjonell kultur. Samtidig ses disse gruppene på som bundete, isolerte kollektiver innad i Norge. Blant annet beskrives de eldre med pakistansk bakgrunn i Norge som selvforsynt med varer og tjenester, noe som bidrar til at de kan opprettholde en livsstil adskilt fra majoritetsbefolkningen (Moen 2002: 32). Dette er ikke nødvendigvis en feilaktig tolkning. Eksempelvis har annen forskning vist at i tilfeller hvor migranter, spesielt migranter fra samme opphavsregion, bosetter seg i det samme boområdet i landet eller regionen de bosetter seg i, er det mer vanlig å opprettholde kulturelle vaner og tradisjoner fra opphavsstedet (Pries 2001). En kan likevel stille spørsmål ved hvorvidt dette er noe som kan beskrives som gjeldende for alle med pakistansk bakgrunn i Norge slik det framstår i rapporten, eller hvorvidt dette utgjør et trekk ved spesifikt nettverk (Wimmer 2009). En kan også stille spørsmål ved hvorvidt praksisene som beskrives kan sies å utgjøre regionale framfor nasjonalt forankrede praksiser.

I tillegg er det langt å gå fra å si at en opprettholder vaner og praksiser og en delvis segregert livsstil, og si at ens liv praktiseres adskilt fra majoritetsbefolkningen. Dette innebærer at en overser betydningen av tilknytning til norsk arbeidsmarked, skolesystem og andre norske institusjoner, og på hvilken måte denne kontakten preger personer med minoritets- og innvandrerbakgrunn på ulike måter. På hvilken måte livene deres skrider over skillelinjer basert på nasjonal og etnisk tilhørighet, og på hvilken måte dette preger deres forventninger til alderdom på ulike måter er således utematisert i disse studiene, ettersom de forstås som ensidig dominert av sitt nasjonale opphav.

I begge de nevnte studiene tas det norske fellesskap og norske alderdomspraksiser for gitt. Disse holdes opp som en slags usynlig norm som eldre innvandreres praksiser måles opp mot. Hvorvidt praksiser ved alderdom kan knyttes opp mot andre faktorer enn det nasjonale, eksempelvis utdanning, kjønn, hvor en bor eller graden av religiøsitet, tilknytning til arbeidsliv utdypes ikke ytterligere. Det tas med andre ord for gitt at både norske eldres og eldre med innvandrerbakgrunns praksiser ved alderdom ene og alene er forankret i nasjonale kulturer som er sterkt avvikende fra hverandre.

Avslutning

Dette essayet har tatt for seg to ulike perspektiver på kulturell forskjell, metodologisk nasjonalisme og skillet mellom det tradisjonelle og moderne, og hvordan disse perspektivene utgjør utfordringer for migrasjonsforskningen. Jeg har her argumentert for at en rekke underliggende antagelser i disse to perspektivene kan medføre at innvandrere konstrueres som de andre.

Jeg har her argumentert for at perspektivene snarere enn å representere nøytrale og deskriptive perspektiver, er dypt forankret i utviklingen av ujevne maktrelasjoner som utviklet seg parallelt med utviklingen av samfunnsvitenskapen. Her er det spesielt kolonialisering, og utviklingen av nasjonalstaten som står i fokus. Dette har bidratt til at den moderne selvforståelsen beror på en eurosentrisk antagelse om forskjell hvor normaltilstanden blir framstilt som europeisk modernitet, mens alternative samfunnsformasjoner framstår som avvikende tilstander.

Metodologisk nasjonalisme karakteriseres av at en tar for gitt at mennesker kan klassifiseres inn i territorielt avgrensede områder, og at de dermed er vesensforskjellig for dem som er utenfor dette område. Dette medfører en tilsløring av måten kollektive identiteter konstrueres på grunnlag av identifisering av likheter og forskjeller, og måten nasjonsbyggingsprosessen beror på en konstruksjon av de andre. Måten dette har gitt seg utslag i migrasjonsforskningen har variert. I studier av eldre innvandrere kommer det til uttrykk ved at norske alderdomspraksiser holdes oppe som en slags usynlig målestokk som innvandreres, og spesielt innvandrere med praksiser som oppleves som avvikende, måles opp mot.

Metodologisk nasjonalisme har også manifestert seg på den måten at en ikke bare antar at grupper av mennesker er enhetlig og homogene, men også at det menneskelige selvet er enhetlig og homogent. Migranter representerer avvik fra denne dominerende forståelsen og blir dermed forstått som marginale. I tillegg har jeg argumentert for at det å kontrastere hele samfunnsformasjoner, som moderne og tradisjonell skaper lite empirisk sensitive analyse, hvor både grenseoverskridende praksiser og identiteter overses. Begreper om moderne og tradisjonelle samfunn framstår som gjensidig utelukkende kategorier. Her tilsløres trekk som kan anses som tradisjonelle i det som klassifiseres som moderne, og omvendt.

Utdfordringen blir å utvikle et rammeverk som anerkjenner betydningen av det nasjonale som et kollektivt identitetsgrunnlag og som grunnlag for utviklingen av kulturelle praksiser uten at en mister av syne andre kilder til kollektiv identitet som både overlapper med, og kan være like kraftfullt som det nasjonale. Samtidig må det dannes en forståelse av kultur som belyser at en nasjonal, tradisjonell eller moderne kultur ikke representerer en medfødt og statisk størrelse, men snarere noe som er innlært, flytende og stadig i endring.

Litteratur

- Anderson, B (1983) *Imagined communities*. London: Verso
- Andersson, M. «Migrasjon som utfordring. Kritikk av metodologisk nasjonalisme» i Fuglerud, Ø.Eriksen.T.H (red.) (2007) *Grenser for kultur. Perspektiver fra norsk minoritetsforskning*. Oslo: Pax forlag
- Bourdieu. Chamboredon. Passeron (1991) *The craft of sociology: epistemological preliminaries*. Berlin, New York: Walter de Gruyter
- Daatland, S.O. Solem, P.E (2011) *Aldring og samfunn*. Oslo: Fagbokforlaget
- Bhambra, G (2007) *Rethinking modernity: postcolonialism and the sociological imagination*. Houndmills,Basingstoke: Hampshire Palgrave macmillian
- Burgess, E.W "Aging in western culture" I E.W Burgess (red) (1960) *Aging in western societies*. Chicago: The university of Chicago press
- Calhoun, C. (1996) «Whose classics? which readings?: interpretation and cultural difference in the canonization of sociological theory» i Turner, S.P *Social theory and Sociology: The Classics and beyond* Oxford: Wiley Blackwell
- Gunaratnam,Y (2003) *Researching race and ethnicity*.London: Sage publications
- Hardt, M. Negri, A.(2000) *Imperiet*. Oslo: Spartacus forlag
- Hjelde, I (2006) *Eurosentrisme i sosiologien*. Masteroppgave. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Oslo
- Ingebretsen, R. & Nergård, T.B. (2007): *Eldre med innvandrerbakgrunn. Tilpasning av pleie- og omsorgstilbudet*. NOVA-rapport 13/0
- Lithman, Yngve (2004) When researchers disagree *Ethnicities*, 4:2, 155-184
- Nergård, T.B. (2009): *Mangfoldig omsorg. Tre innvandrergrupper forteller om sine forventninger til alderdommen*. NOVA-rapport 16/09.
- Næss. H.E (2008) "Kompleksitetens krav: argumenter for en transnasjonal sosiologi. *Sosiologisk tidsskrift*.Vol.16: 383-394
- Mutchler, J.E. Burr, J.A "Race, ethnicity and aging" I Settersteen, R. J.L Angel (red) (2011) *Handbook of sociology of aging*. New York: Springer
- Moen, B. (2002) *Når hjemme er et annet sted:omsorg for eldre med minoritetsetnisk bakgrunn*.NOVA Rapport 8/02

-
- Oommen, T.K (1994) «The changing trajectory of constructing the other: West Europe and South Asia»
Sociological bulletin Vol 43 No 2, pp. 161-175
- Prieur, A. "Ulykkespunkter I kulturtrafikken" i Fuglerud, Ø.Eriksen.T.H (red.) (2007) *Grenser for kultur
Perspektiver fra norsk minoritetsforskning*. Oslo: Pax forlag
- Pries, L (2001) "The disruption of social and geographic space: Mexican-US migration and the emergence of
transnational social spaces" *International sociology* Vol 16 (1): 51-70
- Sirnes, T. "Alt som er fast fordamper" i Meyer, S,Sirnes,T (red) (1999) *Normalitet og
identitetsmakt i Norge* Oslo: Ad notam Gyldendal
- Torres, Sandra (2006) Elderly Immigrants in Sweden: Otherness Under Construction, *Journal of Ethnic and
Migration Studies*, 32:8, 1341-1358
- Wagner, P (2001) *Theorizing modernity: inescapability and attainability in social theory*. London: Sage
publications
- Wimmer, A. (2009) "Herder`s heritage and the boundary making approach: Studying ethnicity in immigrant
societies" *Sociological theory* 27:3, September 2009
- Wimmer, A. Glick-Schiller,N "Methodological nationalism: the social sciences and the study of migration: an
essay in historical epistemology" I Khagram, S. Levitt, P *The transnational studies reader*. New York, London:
Routledge